

Joanna Boratyńska-Sumara

**Transfer międzyjęzykowy
w tworzeniu
wypowiedzi pisemnych
w języku niemieckim (L3)
u polskich studentów
filologii angielskiej**

**Transfer międzyjęzykowy
w tworzeniu
wypowiedzi pisemnych
w języku niemieckim (L3)
u polskich studentów
filologii angielskiej**

Joanna Boratyńska-Sumara

**Transfer międzyjęzykowy
w tworzeniu
wypowiedzi pisemnych
w języku niemieckim (L3)
u polskich studentów
filologii angielskiej**

Kraków 2021

Joanna Boratyńska-Sumara
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Tarnowie
 <https://orcid.org/0000-0001-7564-4538>
 j_boratynska@pwsztar.edu.pl

© Copyright by Joanna Boratyńska-Sumara, 2021

Recenzent

dr hab. Maria Jodłowiec

Opracowanie redakcyjne

Hanna Antos

Projekt okładki

Marta Jaszczuk

ISBN 978-83-8138-527-5 (druk)
ISBN 978-83-8138-528-2 (on-line, pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788381385282>

Na okładce wykorzystano fotografię autorstwa alice_photo (AdobeStock)

Publikacja dofinansowana przez Państwową Wyższą Szkołę Zawodową w Tarnowie

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.com.pl>

Moim
Rodzicom

Spis treści

Podziękowania	9
Wstęp	11
 Rozdział 1	
Holistyczna koncepcja wielojęzyczności	23
1.1. Przyswajanie i uczenie się języków	23
1.2. Kogo można nazwać osobą wielojęzyczną?	26
1.3. Kompleksowość i dynamizm wiedzy wielojęzycznej	28
1.4. Wielojęzyczny leksykon mentalny	31
1.5. Przetwarzanie języka podczas tworzenia wypowiedzi – modele i hipotezy	33
1.6. Świadomość wielojęzyczna a interakcje między językami w umyśle i transfer uczenia się języków	38
 Rozdział 2	
Transfer międzyjęzykowy – ewolucja koncepcji badawczych	41
2.1. Podejście empiryczne	41
2.1.1. Transfer jako przenoszenie nawyków z L1 do L2 i jedyna przyczyna błędów w L2	42
2.1.2. Transfer międzyjęzykowy jako jeden z czynników kształtujących interjęzyk uczących się	44
2.1.3. Transfer przejawiający się w unikaniu form i struktur w L2.	46
2.1.4. Drobne kontrasty między językami jako przyczyna trudności w akwizycji L2	47
2.1.5. Transfer – koncepcje sceptyczne	49
2.2. Podejście kognitywne	50
2.2.1. Transferowalność	51
2.2.2. Transfer jako aktywacja wiedzy L1/Ln	52
2.2.3. Transfer jako wpływy międzyjęzykowe	54
2.2.4. Transfer z perspektywy uczących się kolejnego języka obcego według Edmondsona (2001).	55
2.3. Płaszczyzny transferu	57
2.3.1. Płaszczyzny językowe transferu	58
2.3.1.1. Płaszczyzna leksykalna	58
2.3.1.2. Płaszczyzna ortograficzna	64
2.3.1.3. Płaszczyzna morfologiczna	64
2.3.1.4. Płaszczyzna syntaktyczna	65
2.3.2. Płaszczyzna pragmatyczna	66
2.3.3. Płaszczyzna pojęciowa	68
 Rozdział 3	
Czynniki kształtujące transfer międzyjęzykowy	71
3.1. Dystans typologiczny i psychotypologia	71
3.2. Stopień opanowania języka	79

3.3. Odstęp czasowy od ostatniego użycia języka oraz częstość użycia języka	81
3.4. Rodzaj nabywania wiedzy językowej	83
Rozdział 4	
Analiza transferu międzyjęzykowego na podstawie jego obserwowalnych śladów	87
4.1. Koncepcja transferu międzyjęzykowego	87
4.1.1. Transfer <i>lapses</i> i transfer jako strategia	89
4.1.2. Transfer ułatwiający i utrudniający nabywanie i używanie języka	91
4.1.3. Transfer intruzywny	94
4.2. Metodologiczne podstawy badania	95
4.2.1. Uczestnicy badania	96
4.2.2. Korpus badawczy.	99
4.3. Klasyfikacja transferu międzyjęzykowego na podstawie klasyfikacji jego obserwowalnych śladów	101
4.3.1. Transfer międzyjęzykowy na płaszczyźnie leksykalnej	103
4.3.1.1. Transfer formy	104
4.3.1.2. Transfer znaczenia	127
4.3.2. Transfer międzyjęzykowy na płaszczyźnie ortograficznej	139
4.3.2.1. Transfer formy	140
4.3.2.2. Transfer reguł ortograficznych.	144
4.3.3. Opuszczanie lub dodawanie rodzajnika	145
4.3.4. Transfer międzyjęzykowy na płaszczyźnie morfologicznej	148
4.3.4.1. Transfer formy	149
4.3.4.2. Transfer reguł morfologicznych	150
4.3.5. Transfer międzyjęzykowy na płaszczyźnie morfosyntaktycznej	151
4.3.6. Transfer międzyjęzykowy na płaszczyźnie syntaktycznej	152
4.3.6.1. Kalkowanie szyku wyrazów	152
4.3.6.2. Kalkowanie struktury syntaktycznej	160
Rozdział 5	
Analiza ilościowa	169
Rozdział 6	
Wnioski	183
6.1. Transfer w leksyce	183
6.2. Transfer w ortografii	190
6.3. Transfer w użyciu rodzajnika	191
6.4. Transfer w gramatyce	192
Rozdział 7	
Implikacje dydaktyczne	197
Literatura.	201
Spis tabel.	213
Spis wykresów.	215
Spis rycin	216
Streszczenie	217
Summary.	223
Indeks	229

Podziękowania

Niniejsza monografia powstała na podstawie mojej rozprawy doktorskiej, obronionej w 2018 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. Za życzliwą pomoc i wsparcie, okazane również w trakcie przygotowywania do druku niniejszej książki, pragnę podziękować Pani Promotor Profesor Zofii Berdychowskiej. Słowa wdzięczności za poświęcony czas i cenne spostrzeżenia kieruję również do Pani Profesor Marii Jodłowiec, Recenzentki niniejszej książki. Za cenne uwagi dziękuję również Recenzentom rozprawy doktorskiej Pani Profesor Barbarze Skowronek oraz Panu Profesorowi Janowi Ilukowi. Chciałabym również podziękować studentkom i studentom kierunków filologia angielska oraz filologia angielska z językiem niemieckim Uniwersytetu Jagiellońskiego, którzy zechcieli wziąć udział w badaniu.

Wstęp

Książka wpisuje się w nurt badań nad zjawiskiem interakcji międzyjęzykowych¹, zachodzących w procesie tworzenia wypowiedzi w języku trzecim. W centrum uwagi znajduje się analiza jednego z przejawów tych interakcji – transferu międzyjęzykowego, występującego w wypowiedziach pisemnych polskich studentów filologii angielskiej w ich drugim języku obcym (L3) – języku niemieckim. Chodzi więc o szkolny kontekst nabywania języka trzeciego, czyli proces – zgodnie z koncepcją Cenoz i Gortera (2015) – stawania się wielojęzycznym (ang. *becoming multilingual*)².

Czym są interakcje międzyjęzykowe?

Interakcje międzyjęzykowe rozumiem jako zachodzące w umyśle, przebiegające w różnych kierunkach, charakteryzujące się różnym natężeniem i przejawiające się w różny sposób oddziaływanie jednego języka na inny. Zjawisko to postrzegam więc w sensie ogólnym, w duchu definicji transferu językowego Odlina (1989, cyt. w rozdz. 2.2.3), definicji wpływów międzyjęzykowych Kellermana i Sharwooda Smitha (1986, cyt. w rozdz. 2.2.3) oraz definicji wpływów międzyjęzykowych Jarvisa i Pavlenko (2008, cyt. w rozdz. 2.3). Może ono następować zarówno na skutek kreatywnej (na różnych poziomach świadomości), jak i w znacznym stopniu niekontrolowanej i nieświadomej aktywacji wiedzy językowej z zakresu jednego języka podczas rozwijania wiedzy językowej w innym języku oraz używania innego języka (por. definicja transferu międzyjęzykowego Faercha i Kasper 1986, cyt. w rozdz. 2.2.2).

Badania nad zjawiskiem interakcji międzyjęzykowych wchodzą w zakres rozwijającej się obecnie bardzo intensywnie w Europie dziedziny badawczej: akwizycji języków trzecich czy akwizycji wielojęzyczności. W angielskojęzycznej literaturze przedmiotu dziedzina ta nazywana jest *Third (or Additional) Language Acquisition* (pol. *akwizycja języków trzecich lub kolejnych*) lub *Multiple Language Acquisition* (pol. *akwizycja kilku*

¹ „Interakcje” to wzajemne oddziaływanie na siebie osób, przedmiotów i zjawisk. Interakcje zachodzą między zjawiskami (www.sjp.pwn.pl).

² Zjawisko „bycia wielojęzycznym” (ang. *being multilingual*) odnosi się według Cenoz i Gortera (2015) do sytuacji, gdy dana osoba używa swoich języków regularnie na co dzień i służy jej one do autentycznej komunikacji z innymi ich rodzimymi użytkownikami.

języków) (De Angelis 2007: 10). W niemieckojęzycznej literaturze przedmiotu pisze się natomiast o *Tertiärsprachenerwerb* (pol. *przyswajanie języków tercjalnych*), względnie o *Tertiärsprachenlernen*³ (pol. *nauka języków tercjalnych*).

W literaturze przedmiotu – zarówno angielsko-, niemiecko-, jak i polskojęzycznej – aż do lat 90., kiedy Kellerman i Sharwood Smith (1983) wprowadzili termin „wpływy międzyjęzykowe” (ang. *cross-linguistic influence*) jako nadrzędny dla określenia różnego rodzaju interakcji między językami L1 i L2, pisano w odniesieniu do zjawiska wpływu jednego języka na drugi o transferze międzyjęzykowym. Wpływ ten utożsamiano jednak głównie z procesem, którego rezultatem jest przeniesienie reguł i elementów jednego języka do drugiego, prowadzące do błędów językowych. Zidentyfikowane błędy skłaniały do wnioskowania o dominującym, negatywnym charakterze tego procesu⁴.

Transfer w ujęciu węższym i szerszym

Obecnie wielu badaczy zajmujących się analizowaniem zjawiska interakcji między językami w umyśle używa zamiennie określeń „wpływy”/„interakcje międzyjęzykowe” i „transfer międzyjęzykowy”⁵. Umieszczając w tytule książki określenie „transfer międzyjęzykowy”, pragnęłam wskazać na analizowany przeze mnie określony przejaw interakcji międzyjęzykowych. Przejaw ten dotyczy wykorzystania elementów, wzorców i reguł jednego języka podczas używania innego języka (por. Gass 2013; De Angelis 2019)⁶. Jego badanie może się przyczynić do lepszego zrozumienia zjawiska interakcji międzyjęzykowych w języku trzecim. Można bowiem analizować zawsze tylko określone aspekty tych interakcji na podstawie określonych ich przejawów; analizować przejaw, by dotrzeć do istoty zjawiska. Analizowanie określonego przejawu interakcji międzyjęzykowych oznacza więc analizowanie samego zjawiska interakcji

³ Określenie *Tertiärsprachen* zostało ukute na potrzeby prowadzonych w ciągu ostatnich dwóch dekad badań nad językami trzecimi i dydaktyką ich nauczania (niem. *Tertiärsprachenforschung* i *Tertiärsprachendidaktik*) przez Hufeisen (np. 1998, 2000, por. również: Hufeisen i Neuner 2003).

⁴ Rozumienie istoty wpływu jednego języka na drugi jako czynnika zaburzającego poprawność językową jest ciągle jeszcze obecne w glottodydaktyce. Pod pojęciem transferu rozumie się również w glottodydaktyce pozytywny wpływ jednego języka na drugi, pojawiający się podczas akwizycji kolejnego języka, gdy dwa języki „współdzielą” określone struktury językowe i struktury te pełnią w nich podobne funkcje. Na transfer pozytywny wskazuje się głównie w recepcji w obrębie języków blisko spokrewnionych.

⁵ Określeń „transfer” i „wpływy międzyjęzykowe” używają zamiennie m.in.: Odlin (1989), Jarvis i Pavlenko (2008), Ringbom (1987, 2001, 2007).

⁶ O tym, że termin „transfer” powinien być używany tylko w odniesieniu do procesu, w którym elementy jednego języka zostają włączane (ang. *incorporation*) do innego języka, wspominali Kellerman i Sharwood Smith (1986: 1) oraz Hammarberg (2009).

międzyjęzykowych. Analizuję transfer w zawężonym znaczeniu tego słowa, by dotrzeć do transferu w znaczeniu szerszym.

Jednakże, gdy piszę w książce o transferze międzyjęzykowym, mam również na myśli cały kompleksowy proces wzajemnego oddziaływania na siebie języków w umyśle, przejawiający się także w inny sposób. Te pozostałe możliwe przejawy interakcji zachodzące między językami, niebędące przedmiotem mojej analizy, mogą obejmować: unikanie określonych wyrażeń i struktur w języku docelowym na skutek ich niewystępowania w języku niedocelowym oraz nadużywanie tych wyrażeń i struktur, które w języku niedocelowym mają swoje strukturalne odpowiedniki; zjawisko symplifikacji⁷; trudności z odszukaniem właściwych wyrażeń w pamięci (utrudniony dostęp leksykalny) oraz efektywność uczenia się języka.

Przez pryzmat transferu badam rolę określonych czynników wpływających na kierunek i natężenie interakcji międzyjęzykowych. Dopiero badania nad akwizycją języków trzecich umożliwiają bowiem wgląd w procesy przetwarzania języków w umyśle. Większa liczba języków w umyśle, różne konteksty ich nabywania (przyswajania i uczenia się), różny stopień pokrewieństwa między nimi, różny stopień ich opanowania i częstość używania, to większa liczba i złożoność przejawiających się w różny sposób możliwych interakcji.

Każdemu, kto uczył się więcej niż jednego języka obcego, nieobce jest zapewne doświadczenie, że podczas używania jednego języka, innych – opanowanych w różnym stopniu – nie można wyłączyć, że języki nie są przechowywane w pamięci w odrębnych „szufladach” (Neuner i in. 2009: 11). Gdy uczymy się kolejnego języka, na skutek wytworzonych w umyśle między językami połączeń synaptycznych, aktywne stają się obszary w mózgu odpowiedzialne za języki już – w różnym stopniu – przyswojone. Nowe informacje językowe zapamiętywane są bowiem zawsze przez filtr wiedzy zgromadzonej do tej pory (ang. *prior knowledge*). Jak trafnie ujmuje to Ringbom: „Im mniej uczący się wie o języku docelowym, tym bardziej jest zmuszony odwoływać się do innej, zdobytej dotychczas wiedzy” (Ringbom 1986: 155). Im więcej języków w umyśle, tym więcej możliwych ścieżek neuronalnych umożliwiających interakcje między nimi. Poziom aktywacji każdego z języków będzie decydował nie tylko o łatwości dostępu do określonych informacji językowych, lecz także o tym, czy i do jakiego stopnia języki te będą ze sobą współzawodniczyć. Te interakcje między językami traktowane są obecnie jako jeden z najbardziej podstawowych czynników kształtujących tworzenie się mentalnych reprezentacji wiedzy językowej oraz użycie języka przez indywidualne osoby.

⁷ Ringbom (1987: 51) używa określenia „symplifikacje” w odniesieniu do trudności związanych z prawidłowym używaniem 15 przypadków w języku fińskim przez angielskojęzycznych uczących się. Przyczyną tego zjawiska jest według badacza przyjęcie przez uczących się, że pewne kategorie gramatyczne L2 są redundantne, ponieważ nie występują w L1.

W dzisiejszym globalnym i transmodernistycznym świecie wielojęzyczność staje się normą, a zagadnienia jej dotyczące traktowane są jako kluczowe dla teorii i praktyki nauczania i uczenia się języków. Praca dr Joanny Boratyńskiej-Sumary, odnosząca się do transferu międzyjęzykowego zachodzącego w procesie rozwoju sprawności pisania w języku trzecim, wpisuje się zatem w nurt nowoczesnych i innowacyjnych badań glottodydaktycznych. Jest to opracowanie interesujące i ważne, głównie ze względu na prezentowane wyniki badań empirycznych, które są warte rozpowszechnienia, chociaż należy podkreślić, że publikacja ma także potencjał teorio-poznawczy. Zarówno aktualność problematyki zawartej w książce, jak i jej wartość merytoryczna obejmująca mechanizmy transferu w ramach trzech języków: polskiego (L1), angielskiego (L2) i niemieckiego (L3) pozwalają sądzić, że publikacja ta zainteresuje badaczy zajmujących się wielojęzycznością oraz nauczycieli języków obcych. Monografia jest cennym opracowaniem z zakresu wielojęzyczności i transferu językowego, potwierdza dogłębną wiedzę Autorki dotyczącą tych obszarów glottodydaktyki i stanowi istotny wkład do badań językoznawstwa stosowanego.

z recenzji prof. UJ, dr hab. Marii Jodłowiec

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-527-5

